

ОБРАЗ ЗЛОЧИНЦЯ В ДЕТЕКТИВІ АНДРІЯ СЕМ'ЯНКОВА «ТАНЦІ З КІСТКАМИ»: РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МАСКУЛІННОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Кабакова Олександра Валеріївна, студентка II курсу II (магістерського) рівня вищої освіти (групи УМЛм-1-23-2.0д.) спеціальності 035 Філологія Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Науковий керівник: Вірченко Т.І., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

У статті здійснено спробу проаналізувати образ злочинця в детективі Андрія Сем'янова «Танці з кістками» як спосіб репрезентації маскулінної ідентичності. Авторка простежує, як гендерні ролі, зокрема маскулінність, змодельовані в детективі сучасного українського письменника. Використовуючи різні методи дослідження, була розглянута трансформація чоловічої ідентичності головного персонажа роману. Результати роботи підкреслюють важливість вивчення детективного жанру в дискурсі гендерних студій сучасної української літератури.

Ключові слова: жанрова література, детектив, гендер, маскулінність, маскулінна ідентичність.

Дослідження жанрової літератури в сучасному українському літературознавстві є доволі новим і перспективним напрямом, що відкриває можливості для аналізу соціальних і культурних явищ крізь призму художніх творів. Серед жанрів особливу увагу привертає детектив, оскільки він не лише захоплює читача динамічним сюжетом, а й відображає узвичаєні та змінювані моделі гендерних ролей персонажів. Однак детективна література українських письменників досі вивчена недостатньо в аспекті її впливу на формування ідентичності, зокрема маскулінної. Тому в цьому контексті варто звернути увагу на те, як в образі чоловічого персонажу сучасного українського детективу, у тому числі злочинця, втілено маскулінну ідентичність.

Формулювання цілей статті (постановка завдання): проаналізувати образ злочинця в детективі сучасного українського письменника Андрія Сем'янова «Танці з кістками» як спосіб репрезентації маскулінної ідентичності, застосовуючи комплекс методів: загальнонаукові (*описовий* для розкриття зовнішньої та внутрішньої характеристики персонажа-чоловіка та *порівняльний* для зіставлення образу злочинця у творі з традиційними концепціями маскулінності) і власне літературознавчі (*психоаналітичний* для інтерпретації «чоловічих» рис і особливостей злочинця, що розкриває психологічний погляд на маскулінну ідентичність, *метод рецептивної естетики* для вивчення сприйняття читачем персонажа-злочинця та його впливу на формування нового чоловічого образу в українському детективі).

У сучасних дослідженнях літературознавців дедалі більше з'являється інтерес до аналізу художньої літератури в контексті гендерних студій. Серед зарубіжних дослідників варто виокремити Редвея Дж., Дудовіца Р., Бреннона Р. тощо. Серед українських теоретиків, що репрезентують гендерний напрям у своєму науковому доробку є Гундорова Т., Павличко С., Агеєва В., Зборовська Н., Філоненко С. та багато інших. Науковці виокремлюють гендерний дискурс як феномен в українській літературі, зокрема описуючи, яким чином проявляється маскулінність персонажів у творах художньої літератури (Філоненко, 2013: 3). Цей термін окреслює низку норм, які регламентують поведінку чоловіка: *«Маскулінність – це система властивостей особистості, що традиційно вважають чоловічими. Вони передбачають відповідність власній статевій приналежності, дотримання чоловічих норм, вироблення типових для чоловічої статі різних форм поведінки, а також способів реалізації»* (Романенко, 2015: 80). Софія Філоненко у праці *«Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр»* окреслює домінантні риси маскулінності залежно від жанрової природи твору. Так, пригодницька проза відзначається репрезентацією нормативної маскулінності (*«незалежність (включно з економічною), фізична сила, раціональне мислення, домінування над жінкою, вміння притлумлювати емоції»*) (Філоненко, 2011: 206), тоді як у бойовиках домінують вияви гіпермаскулінної поведінки: сміливість, жорстокість, цинізм, зневага до жінки (Філоненко, 2011: 211); дамські «романи-колекції» – приклад трансформованої маскулінності з проявами *«слабкості, недосконалості, пасивності»* (Філоненко, 2011: 341).

За спостереженнями Ольги Башкирової, нині в українській романістиці виділяються два провідні типи маскулінності. Перший тип, так звана маскулінність «сильного героя», де персонаж підкреслює розум, витривалість, патріотизм, моральну стійкість, лідерство. Такий тип героя відповідає суспільному погляду на маскулінність, де чоловік постає як «національний ідеал». Другий тип – «маскулінність метросексуала» – виник під впливом сучасних соціокультурних змін, які акцентують увагу на власному зовнішньому вигляді, естетиці, соціальному статусі тощо (Башкирова, 2017: 9–11). Як зазначає дослідниця, *«сучасна українська романістика чутливо реагує на ті соціокультурні зміни, які формують нові типи маскулінності або ж зумовлюють досить високу варіативність моделей чоловічої поведінки, вироблених попередніми епохами»* (Башкирова, 2017: 11).

Аналізуючи напрацювання згаданих дослідників, можна дійти висновку, що маскулінність – це складний соціокультурний конструкт, який виявляється через різноманітні художні моделі, що зумовлені як традиційними, так і сучасними уявленнями про маскулінну ідентичність. У контексті сучасної української літератури маскулінний образ все більше переосмислюється, показуючи багатогранність чоловічої ідентичності, що містить у собі не лише мужність і стійкість, а і вразливість й емоційну глибину.

Таким постає і головний персонаж Северин Романович Доник у медичному трилері Андрія Сем'янова «Танці з кістками». Літературна критикиня Ганна Улюра підкреслювала: *«Сева відверто загрався. Він хотів*

стати акулою у зграї таких самих акул. А виявився дурним гупі» (Улюра, 2022). Це є підтвердженням, що чоловічі образи в детективних романах все частіше передають дві сторони маскулінності: з одного боку, як силу і владу, а з іншого – як чутливість і вразливість.

Для сучасного українського детектива притаманні: гіпердетермінованість зображуваного світу, де кожна деталь у тексті має значення; повсякденність подій, що дає змогу краще зрозуміти, які аспекти здаються дивними чи незвичними в контексті злочину; стереотипність поведінки персонажів, включно зі злочинцями, що допомагає створити зрозумілу структуру оповіді (Герасименко, 2010: 64).

Для аналізу маскулінної ідентичності в детективі першорядним постає дослідження мотивації персонажів, зокрема злочинців, а також їхньої поведінки, що підтверджує або спростовує соціальні та гендерні стереотипи. Варто звернути увагу і на зовнішній вигляд персонажів, що може слугувати маркером маскулінних характеристик чи навпаки підривати їх. Важливо з'ясувати, як через зовнішність, манери та взаємодію з іншими персонажами роману розкривається маскулінна ідентичність і яким чином ці риси інтегровані у впорядкований зображуваний світ детективу.

Постать головного персонажа детектива «Танці з кістками» Северина Доника свідчить про його належність до «пасивного» типу маскулінності. У виборі одягу пріоритет надавався зручності, а не візуальній складовій: *«На Севин гардероб витратили вдсятеро менше часу, бо він повністю здався на волю Люди. Підхід до одягу в нього був радше утилітарним: аби зручно»* (Сем'янків, 2022: 76) Враховуючи той факт, що у Северина була низька заробітна плата, розраховувати на дорогий одяг він не міг: *«... гроші Доник любив палко, безсило й ірраціонально, проте ніколи не мав їх достатньо»* (Сем'янків, 2022: 15).

Варто відзначити і неспортивну статуру героя, обумовлену його малорухливим способом життя, надмірним вживанням алкоголю, тютюну та кави. Його дівчина Люда підкреслює це, звертаючи увагу на його зовнішній вигляд, коли Сева стояв перед нею в одному рушнику: *«Ой, хто це в нас такий завівся? Маніяк? Хіба що місцями»* (Сем'янків, 2022: 158–159). Такий підхід підкреслює нетрадиційне уявлення про маскулінність, де однією з провідних ознак є прагматизм, а звичка і постійний пошук способів виживання переважають над фізичними й естетичними ідеалами.

Навіть після суттєвого збільшення доходів Северин продовжував носити звичний одяг і відмовлявся від придбання дорогих речей, оскільки пріоритетним залишалося погашення кредиту: *«Ти досі їдшиш на своєму корчі й одягаєшся, як бомж»*, – зазначала Світлана – власниця салону ритуальних послуг «Амфора», яка дізналась про незаконні «заняття» Севи (Сем'янків, 2022: 206).

Психологічний портрет Северина в детективі розкривається особливо детально. Герой проходить шлях трансформації, який супроводжується набуттям внутрішньої стійкості, водночас призводячи до цілковитого знецінення моральних принципів. На етапах експозиції та зав'язки персонаж

постає як чоловік, невпевнений у собі та схильний до саморефлексії. Сева не тяжів до комунікації в соціумі та намагався уникати надмірної уваги: *«Доник намагався менше говорити й більше слухати»* (Сем'янків, 2022: 17). Така поведінка відображає «пасивну» модель чоловіка, що контрастує з типовими уявленнями про маскулінність.

Северин часто сумнівався у власному потенціалі та був схильний до самознецінення: *«Замість діяти він планував, тисячі разів прокручуючи найгірші варіанти й пояснюючи собі, чому нічого не вийде»* (Сем'янків, 2022: 34). Так його образ у творі розкриває нетрадиційний погляд на маскулінну ідентичність, де нормативний тип маскулінності поєднаний з елементами пасивності та безпорадності. Сам Северин усвідомлював, що його поведінка не відповідала усталеним моделям «чоловічої поведінки» (Сем'янків, 2022: 65).

Северин долав власну нерішучість, обмірковуючи численні варіанти дій, які лише згодом втілювалися в реальність. Його внутрішня слабкість поступово трансформувалася у прагнення до фінансового збагачення та самореалізації за рахунок людських життів. Спершу з допомогою прозектора Гриші й інтернеси Тетяни Леонідівни, а далі – власноруч. Він все більше вдавався до грубості, жорстокості та маніпуляцій задля досягнення власних цілей: *«Не дай боже комусь ляпнеш. Відірву голову»* (Сем'янків, 2022: 157). Образ невдахи стає способом прикриття від скоєних вбивств, а «пасивна» маскулінність – своєрідною маскою, що приховує справжню сутність: *«Він узагалі став звикати, що в нього є паралельне життя, яким ні з ким поділитися»* (Сем'янків, 2022: 202). Цей злам позначає перехід від відчуття слабкості до нового усвідомлення влади: *«Сева був героєм, який подолав старого дракона в адміністративній печері, і тінь драконової сутності, яку він закономірно перейняв, цілком його влаштовувала»* (Сем'янків, 2022: 244).

Читаючи детектив, можна простежити глибоку психологічну метаморфозу Северина, який перетворює слабкість у домінування, неспроможність – у рушійну силу, «пасивну» маскулінність – у гіпермаскулінність.

Отже, перспективи подальших досліджень полягають в опрацюванні інших матеріалів сучасних українських детективів з метою виокремлення маркерів маскулінності. Одного твору недостатньо для повного аналізу сучасного контексту гендерних студій, але є підстави припускати, що прояви маскулінності можуть бути не лише нормативними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Башкирова О. Художні моделі маскулінності в сучасному українському романі. *Наукові праці. Серія «Філологія. Літературознавство»*. 2017. Т. 295. Вип. 283. С. 9–13.
2. Герасименко Н. Популярна література ХХ – початку ХХІ ст. Тернопіль: Джура, 2010. 264 с.

3. Романенко В. До питання історії появи у лінгвістиці термінів гендер, маскулінність, фемінність. *Мова*. 2015. № 23. С. 79–83.

4. Сем'янків Андрій (MED GOblin). Танці з кістками: медичний трилер. Київ: Віхола, 2022. 368 с.

5. Улюра Г. Фізіологічна огида таки сильніша за моральну відразу. *Рецензія на «Танці з кістками» Med Goblin*. URL: <https://liroom.com.ua/books/med-goblin-tanci-z-kistkami/>

6. Філоненко С. Гендерний дискурс сучасної української масової літератури: автореф. дис. ... докторара філол. наук: спец. 10.01.06 «Теорія літератури», 10.01.01 «Українська література». Київ: 2013. 43 с.

7. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр: монографія. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2011. 432 с.

REFERENCE

1. Bashkyrova O. Khudozhni modeli maskulinnosti v suchasnomu ukrainskomu romani. *Naukovi pratsi. Seriia «Filolohiia. Literaturoznavstvo»*. 2017. T. 295. Vyp. 283. S. 9–13.

2. Herasymenko N. Populiarna literatura XX – pochatku XXI st. Ternopil: Dzhura, 2010. 264 s.

3. Romanenko V. Do pytannia istorii poiavy u linhvistytsi terminiv hender, maskulinnist, feminnist. *Mova*. 2015. № 23. S. 79–83.

4. Semiankiv Andrii (MED GOblin). Tantsi z kistkami: medychnyi tryler. Kyiv: Vikhola, 2022. 368 s.

5. Uliura H. Fiziolohichna ohyda taky sylnisha za moralnu vidrazu. *Retsenziia na «Tantsi z kistkami» Med Goblin*. URL: <https://liroom.com.ua/books/med-goblin-tanci-z-kistkami/>

6. Filonenko S. Hendernyi dyskurs suchasnoi ukrainskoi masovoi literatury: avtoref. dys. ... doktorara filol. nauk: spets. 10.01.06 «Teoriia literatury», 10.01.01 «Ukrainska literatura». Kyiv: 2013. 43 s.

7. Filonenko S. Masova literatura v Ukraini: dyskurs / gender / zhanr: monohrafiia. Donetsk: LANDON-XXI, 2011. 432 s.